

Research paper
Year (Vol.), Season 2025

Conceptual Metaphor Analysis of “Love” in the Mystical Poetry of Allameh Hasan-zadeh Amoli

Parivash Behbahani nejad¹ | Bahaeddin Eskandari²

¹ Ph.D. Student, Department of Persian Language and Literature, Humanity Sciences, Qom, Iran.
(Corresponding Author) E-mail: Parivashbehbahani@gmail.com

² Associate Professor, Persian Language and Literature, Literature and Humanity Sciences, Qom, Iran. E-mail: bahaeddineskandari@gmail.com

Article Info

Article type:

Research article

Article history:

Received: 04 Oct. 2025

Accepted: 10 Dec. 2025

Keywords:

Practical mysticism,
cognitive linguistics,
conceptual metaphor,
love,
Allameh Hassanzadeh Amoli

ABSTRACT

According to Cognitive linguists by examining the metaphors in a text, the concepts intended by its' creator are revealed. “Love” is a complex concept and the mystics have expressed it in mystical texts using various linguistic devices. The aim of the present study is to examine how love is metaphorically represented in the poems of Allameh Hasan-zadeh Amoli. The research method was descriptive-analytical and data collection was carried out through library research. The entire poetic corpus of this scholar-poet was studied and the couplets in which conceptual metaphors of love were used were selected. The data were analyzed within the framework of Lakoff and Johnson's (2003) theory. The results showed that love was organized around thirteen primary metaphors. Semantic domains with positive valence were associated with concepts of life, healing, respect, security and power. Semantic domains with negative valence were associated with concepts of heedlessness, captivity, frailty, oppression, and annihilation.

Cite this article: Behbahaninezhad, P., Eskandari, B. (2024). “Conceptual Metaphor Analysis of “Love” in the Mystical Poetry of Allameh Hasan-zadeh Amoli”. *Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice*, Year (Vol.), ...-.....

© The Author(s).

Publisher: University of Kurdistan.

DOI: [10.22034/jls.2025.144650.1306](https://doi.org/10.22034/jls.2025.144650.1306)

1. Introduction

In cognitive linguistics, metaphor is not regarded as a merely ornamental or poetic feature of language; rather, it is understood as one of the fundamental mechanisms through which human beings conceptualize and make sense of their experiences. According to this view, metaphor constitutes a key aspect of cognition itself, reflecting the embodied and experiential nature of human understanding. The metaphors we use in language are therefore not arbitrary but arise from deeply entrenched conceptual mappings that link one domain of experience to another. These mappings shape how individuals perceive, interpret, and reason about abstract concepts. Consequently, cognitive processes, including perception, reasoning, and emotion, are to a significant extent influenced and structured by metaphorical thought.

Within the realm of Persian mystical literature, metaphor serves not only as a stylistic device but also as a mode of expressing abstract spiritual realities that are otherwise beyond the grasp of literal language. The great Sufi poets and mystics employ metaphorical expression to articulate the ineffable stages of the soul's journey toward divine unity. The obstacles along this spiritual path—such as veils, negative attributes, and attachments—along with the ethical disciplines of the wayfarer—such as repentance, vigilance, and ascetic practice—and the vehicles facilitating the journey—such as prayer and divine remembrance—are frequently represented through intricate networks of metaphors. These metaphors reveal the cognitive and affective dimensions of mystical experience, mediating between human consciousness and transcendental reality.

Among these recurring metaphors, love (*'eshq*) occupies a central and multifaceted position. In mystical thought, love is not merely an emotional state but a transformative force that governs the entire process of spiritual realization. It is often presented as both the motivating energy and the ultimate goal of the mystic's path. The term encompasses two dimensions: earthly love, which serves as a reflection or shadow of divine love, and divine love itself, which unites the lover with the Beloved. For most mystics, love of God functions as the primary vehicle that propels the seeker toward union with the Divine.

The present study focuses on the works of Hassanzade Amoli, a contemporary Iranian philosopher, mystic, and poet whose thought integrates Islamic philosophy, Qur'anic exegesis, and theoretical mysticism. Despite his prominence, the cognitive dimensions of metaphor in his poetry have received limited scholarly attention. This study investigates the conceptualization of love in Hassanzade Amoli's mystical poetry from the perspective of Cognitive Linguistics, aiming to determine whether love is conceived as a vehicle (*markab*) facilitating the spiritual journey or as an obstacle (*māni'*) impeding it.

2. A brief note of previous works

Several studies have explored various aspects of Hassanzade Amoli's intellectual and poetic legacy, though few have addressed his conceptual use of metaphor. Mehdipour et al. (2011) analyzed the theme of self-knowledge in Amoli's poetry and argued that his anthropology is rooted in Islamic-Shi'i metaphysical principles. They emphasized that self-knowledge in his thought is inseparable from divine

knowledge, thus reflecting a distinctly mystical understanding of human nature. Similarly, Abedi et al. (2021) conducted an intertextual reading of his poetry in relation to Qur'anic discourse, concluding that Amoli's poems reflect a deep and systematic engagement with Islamic mysticism and Qur'anic symbolism.

Beyond Amoli scholarship, numerous studies have applied Cognitive Metaphor Theory to classical Persian texts, particularly to the conceptual metaphor of love. Tofighi et al. (2019) examined ontological metaphors of love in Rumi's *Divan-e Shams*, finding that love in Rumi's worldview constitutes a paradoxical but affirmative experience—simultaneously annihilating and life-giving. They argued that for Rumi, love functions as both an epistemological revelation and a metaphysical principle underpinning existence itself. Similarly, Baharvand et al. (2022), using Lakoff and Johnson's framework, analyzed Sa'di's Ghazals and demonstrated that love operates as a metaphorical construct associated with illumination, purification, vitality, and spiritual transformation. In Sa'di's poetry, love oscillates between comfort and torment, reflecting the dialectic of human and divine interaction.

In a more recent contribution, Edālat Kāshī and Mobasheri (2023) investigated Emad Faqih Kermani's *Tariqat-nāme* and highlighted the poet's innovative redefinition of love through processes of semantic transfer and transformation. They showed how love becomes a generative metaphorical field producing new meanings and interpretive tensions. Furthermore, Tāle'ī et al. (forthcoming) compared metaphorical representations of love in the *Divan Foroughi Bastami* and *Tabīb Esfahani*, concluding that Forūghī tends toward anthropomorphic personifications of love, while Tabīb employs more abstract, impersonal conceptualizations.

Despite this growing body of research, no comprehensive study has examined the metaphorical conceptualization of love in Hassanzade Amoli's poetry through the lens of Cognitive Linguistics. The present research seeks to fill this gap by identifying the dominant conceptual metaphors structuring his understanding of love and evaluating their cognitive and mystical implications.

3. Theoretical framework

The data of this study are analyzed within the framework of the *Conceptual Metaphor Theory* (CMT) proposed by Lakoff and Johnson (1980, 2003). In **Metaphors We Live By** (1980), they presented metaphor not merely as a linguistic phenomenon but as a fundamental cognitive mechanism underlying human thought. In this view, metaphor does not refer to conventional figurative expressions but to systematic patterns of conceptual association—that is, understanding one conceptual domain in terms of another. For example, using the experience of one person's life to understand another's experience. Lakoff and Johnson (2003) classified conceptual metaphors into three main categories: orientational, ontological, and structural metaphors (Kövecses, 2010: 33–35).

- Orientational metaphors organize abstract concepts according to spatial orientations such as up/down or near/far, rooted in our embodied experience.
- Ontological metaphors arise from our experience with physical objects and substances and include:

- Entity and substance metaphors (e.g., *the mind is a machine*).
- Container metaphors (e.g., *He is out of my sight*).
- Personification (e.g., *Inflation is eating our savings*).
- Structural metaphors involve mapping one structured domain onto another, such as *theories are buildings*, allowing us to speak of “the foundations” or “structure” of a theory.

4. Research methodology

This study employs a descriptive-analytical method. The data were collected through library research and drawn from Hassanzade Amoli's **Collected Poems** (2012), edited by Seyyed Sa'īd Hāshimī and published by **Alef-Lām-Mīm** Press. The collection contains over 5,000 couplets. All poems were examined, and the verses containing metaphors related to the concept of love were selected for analysis. Each instance was categorized according to the three main types of conceptual metaphor: structural, ontological, and orientational.

5. Conclusion

The findings demonstrate that Hassanzade Amoli's conceptualization of love encompasses all three major types of conceptual metaphor: structural, ontological, and orientational. Within the ontological category, three subtypes—substance, container, and personification metaphors—were particularly prominent. Among these, the metaphor «love is fire» appeared most frequently, representing love as both purifying and destructive. This metaphor encapsulates the dual nature of mystical love: it consumes the self while illuminating the path toward divine union.

Thirteen overarching conceptual metaphors were identified as structuring the concept of love in his poetry. These metaphors range across a semantic continuum from positive to negative valences. Positively charged metaphors—such as love is light, love is nourishment, and love is ascent—depict love as a dynamic, life-giving, and elevating force. In contrast, negatively charged metaphors—such as love is fire, love is madness, and love is captivity—emphasize its consuming and destabilizing effects. Nonetheless, in Amoli's poetic system, these apparently destructive aspects of love are ultimately subsumed within its transformative and salvific function.

Overall, the study concludes that love, in Hassanzade Amoli's view, is neither an obstacle nor a mere emotional state but the essential vehicle of spiritual realization. It acts as the energy that propels the human soul toward divine proximity, dissolving the ego and revealing the unity of being. By integrating insights from cognitive linguistics and Islamic mysticism, this research highlights how metaphor operates not only as a linguistic or literary feature but also as a cognitive and ontological bridge between human consciousness and divine reality. The metaphors of love in Amoli's poetry thus exemplify the intricate interplay between language, thought, and spiritual experience—demonstrating that the mystic's vision of the world is fundamentally metaphorical, and that through the prism of metaphor, the ineffable becomes intelligible.

دوره ۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۴۰۴، ص ۱۰۰-...

تحلیل استعاره مفهومی «عشق» در اشعار عرفانی علامه حسن زاده آملی

پریوش بهبهانی نژاد^۱، بهاءالدین اسکندری^۲

۱. (نویسنده مسؤؤل) دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران.

parivashbehbahani@gmail.com

۲. دانشیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه قم، قم، ایران.

bahaeddineskandari@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی	نظریه‌های شناختی استعاره‌ها را ابزاری برای یافتن منظور نویسنده در نظر می‌گیرند.
تاریخ وصول:	بررسی استعاره‌های متن، مفاهیم موردنظر پدیدآورنده آن را آشکار می‌کند. عرفا
۱۲ مهر ۱۴۰۱	«عشق» را که مفهومی پیچیده است، در متون عرفانی با ابزارهای گوناگون زبانی بیان
تاریخ پذیرش:	نموده‌اند. هدف پژوهش حاضر، بررسی چگونگی بازنمایی استعاره عشق در اشعار
۱۹ آذر ۱۴۰۲	حسن‌زاده آملی (۱۳۹۱) است. روش تحقیق، توصیفی تحلیلی بوده و گردآوری داده‌ها
واژه‌های کلیدی:	به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده است. با مطالعه کل دیوان اشعار وی، بیش از پنج هزار
عرفان عملی،	بیت، ابیاتی که استعاره مفهومی عشق در آن‌ها به کار رفته، انتخاب شده است. داده‌ها
زبان‌شناسی شناختی،	در چارچوب نظریه لیکاف و جانسون (۲۰۰۳) تحلیل و استعاره‌ها شناسایی شده است.
استعاره مفهومی،	بر طبق نتایج، مفهوم عشق بر محور سیزده کلان‌استعاره سازماندهی شده و حوزه‌های
عشق،	معنایی دارای بار مثبت با مفاهیم زندگی، بهبودی، احترام، امنیت، قدرت، پیشرفت،
حسن زاده آملی	وسعت و بزرگی ارتباط داشته‌اند. حوزه‌های معنایی دارای بار منفی با مفاهیم غفلت،
	اسارت، رنجوری، ظلم و نابودی در ارتباط بوده‌اند.

استاد: بهبهانی نژاد، پریوش، اسکندری، بهاءالدین (۱۴۰۴). «تحلیل استعاره مفهومی «عشق» در اشعار عرفانی علامه

حسن زاده آملی». پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، دوره (شماره)، ۱۰۰-....

حق مؤلف: نویسندگان

ناشر: دانشگاه کردستان

DOI: [10.22034/jls.2025.144650.1306](https://doi.org/10.22034/jls.2025.144650.1306)

۱. مقدمه

عرفان عملی روابط و وظایف انسان در برابر خدا، خود و جهان را بیان می‌نماید و شامل بایدها و نبایدهایی است. تا زمانی که انسان اسیر تعلقات نفسانی باشد، همواره در این عالم گرفتار امور فانی دنیوی خواهد بود. بنابراین، سالک باید موانع سلوکش را شناسایی کند تا بتواند با رفع آن‌ها راه سلوک را به سلامت بگذراند (علی‌زاده آملی، ۱۴۰۳: ۴۵۲-۴۵۳).

در آثار به جا مانده از بزرگان عرفان، موانع سلوک؛ یعنی حجاب‌ها و صفات ناپسند، آداب سلوک؛ یعنی اعمالی مانند توبه و مراقبه؛ همچنین، مرکب‌های سلوک؛ یعنی وسیله‌هایی همچون نماز که روح انسان را در پیمودن مسیر قرب الهی یاری می‌رسانند، گاه به صراحت و در مواردی به زبان استعاری بیان شده است. استعاره در زبان‌شناسی شناختی تنها به زبان ادبی محدود نیست و به عنوان یکی از ابزارهای سازماندهی ذهن انسان و مفهوم‌سازی‌ها تلقی می‌شود. بنابراین، فرآیندهای شناختی تا حدی از استعاره‌ها تأثیر می‌پذیرند.

بهنام (۱۳۸۹) شناخت را یافتن پیوند بین پدیده‌های جهان هستی و به نظم درآوردن آن‌ها در ساختار ذهن بشر تعریف کرده است. به باور وی، عرفان هم به تناسب معنای خود نوعی فعالیت شناختی به شمار می‌آید (ص ۹۴). بنابراین، استعاره‌هایی که در این حوزه به کار گرفته می‌شود، نقش شناختی دارند و تلاش عارف این است که با استفاده از استعاره و مجاز از راه زبان به شناختی از ناشناخته‌ها برسد. ماهیت زبان عرفانی به گونه‌ای است که سبب می‌شود هدف عارف از کاربرد استعاره با هدف دیگران متفاوت باشد. تیلش^۱ (۱۳۷۵) هدف استعاره در گفتمان عرفانی را واداشتن به تفکر و ایجاد انگیزه آگاهانه و خلاق از طریق طرح چندگانه‌واژه‌ها به قصد تعالی‌گرایی و کشف واقعیتی می‌داند که پنهان مانده‌اند یا آنقدر آشکارند که پنهان به نظر می‌رسند (ص ۳۹).

اگرچه پژوهش‌های قابل‌توجهی در زمینه استعاره‌های مفهومی بر روی اشعار عرفانی علمای گذشته همچون عطار و مولانا انجام شده؛ اما کمتر پژوهشی متوجه اشعار علمای معاصر بوده است. در میان عالمان معاصر کم بوده‌اند کسانی که افزون بر جایگاهی رفیع در علم دین، هم اهل سلوک باشند و هم ذوق سرودن شعر داشته باشند. یکی از متمایزترین چهره‌ها با ویژگی‌های یاد شده، حسن‌زاده آملی است. اشعار چاپ شده از وی، مجموعه‌ای است مشتمل بر بیش از پنج هزار بیت در قالب‌هایی چون غزل، قصیده، دوبیتی و رباعیات. این مجموعه با توجه به تسلط وی در علوم مختلف از قبیل کلام، فلسفه و عرفان، از جنبه‌های گوناگون علمی، ادبی و زبانی قابل بررسی است.

عشق مفهومی پیچیده و انتزاعی است که به عنوان واژه‌ای کلیدی در بیشتر متون عرفانی یافت می‌شود و در دو معنای عشق زمینی و عشق به معبود کاربرد دارد. عرفا «عشق به الله» را مرکب سفر می‌دانند. در این مقاله، تلاش خواهد شد که نگاه حسن‌زاده آملی به مفهوم «عشق» مورد مطالعه قرار

¹P. Tillich

بگیرد تا معلوم شود که عشق در نگاه وی چه جایگاهی دارد؛ مرکب است یا مانع. به این منظور، ابیاتی از دیوان اشعار وی که این مفاهیم را دربرداشته‌اند، به لحاظ انواع استعاره‌ها تحلیل شده است.

این پژوهش به دنبال یافتن پاسخ برای دو پرسش است:

پرسش اول، استعاره‌های خرد و کلان برای مفهوم‌سازی عشق در اشعار حسن‌زاده آملی کدامند؟ پرسش دوم، حوزه‌های مبدأ استعاره‌های به کار رفته برای مفهوم‌سازی عشق در اشعار حسن‌زاده آملی کدام است؟

از آنجا که با استعاره، تجربه‌های معنوی و انتزاعی به صورت مفاهیم ملموس منتقل می‌شوند، مفهوم عشق در چارچوب نظری شناختی لیکاف و جانسون (۲۰۰۳)، با بررسی استعاره‌های مفهومی تحلیل می‌شوند تا حوزه‌های مفهومی آن‌ها شناسایی بشود.

۲. پیشینه پژوهش

از پژوهش‌هایی که بر روی آثار حسن‌زاده آملی انجام شده، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: فقیهی (۱۳۸۷) مقوله‌های عرفانی در اشعار حسن‌زاده آملی را بررسی نموده است. از دیدگاه فقیهی، دیوان اشعار وی به سبک شاعرانی همچون حافظ، مولوی و شیخ محمود شبستری سروده شده است. دیوان اشعار به عرفان عابدانه و عاشقانه و کشف و شهود اختصاص دارد و مبانی آن قرآن، حدیث و دستورات شریعت است.

مهدی‌پور و همکاران (۱۳۹۰) خودشناسی و اهمیت آن را در اشعار حسن‌زاده آملی مورد بررسی قرار داده و نتیجه گرفتند که انسان‌شناسی مبتنی بر نگرش اسلامی و شیعی او است و وی از روزنه دید عرفانی به خودشناسی می‌نگرد.

فضل‌اللهی (۱۳۹۳) با نگاهی به فلسفه تربیتی حسن‌زاده آملی با اشاره به دیدگاه وی، هدف تربیت را انسان کامل قرآنی شدن می‌داند و بیان می‌دارد که وقتی نفس انسانی به کمال رسید، انسان سعید می‌گردد.

رضی بهابادی و همکاران (۱۳۹۵) مطالعه موردی بر روی پنج باب اول منظومه دفتر دل حسن‌زاده آملی و انعکاس آیات و روایات انجام داده‌اند. بر طبق نتایج، شیوه‌های اثرپذیری شامل واژگانی، گزاره‌ای، گزارشی، تأویلی و تلمیحی است.

عابدی (۱۳۹۶) به بررسی بازتاب قرآن، احادیث و روایات در اشعار حسن‌زاده آملی پرداخته و معتقد است اشعار وی نمونه بارزی از آمیختگی ادب و عرفان است.

عابدی و همکاران (۱۴۰۰) خوانش بینامتنی اشعار عرفانی حسن‌زاده آملی با قرآن کریم را انجام داده‌اند و معتقدند شعرهای او از پشتوانه عرفانی بسیار غنی برخوردار می‌باشند.

دارایی (۱۴۰۰) اهداف تربیت عرفانی دوره جوانی، مبتنی بر مبانی انسان‌شناختی حسن‌زاده آملی را بررسی نموده است. بر طبق نتایج، هدف غایی تربیت عرفانی فنای فی‌الله و بقای بالله است.

علیزاده آملی (۱۴۰۳) در کتاب «پرتوی از انوار نجم‌الدین» عرفان را در آثار حسن‌زاده آملی بررسی کرده است. این کتاب، در دو بخش عرفان عملی و عرفان نظری تدوین شده و در بخش عرفان عملی به آداب و موانع سیر و سلوک پرداخته است.

همچنین، از تحقیقاتی که بر روی آثار نظم و نثر عرفا در چارچوب‌های نظری زبان‌شناسی شناختی انجام و در این پژوهش به آن‌ها توجه شده است، می‌توان موارد زیر را نام برد:

بهنام (۱۳۸۹) استعاره مفهومی «نور» را در دیوان شمس بررسی کرده است. بر طبق نتایج، شناخت و معرفت مقوله‌ای بصری است و به‌عنوان انگاره استعاره‌ای اولیه در ژرف‌ساخت این اثر نمودار می‌شود. مولوی با توجه به این انگاره و انگاره ثانوی «جهان غیب نور است» نور را به مثابه خدا، انسان کامل، مکان، خوراک و شراب، وجود، هدایت و امید و نیز وسیله‌ای برای تبیین مقوله فنا و بقا برمی‌شمرد.

زرقانی و همکاران (۱۳۹۳) تطور استعاره «عشق» را در آثار سنایی، عطار و مولانا بررسی و استعاره‌های به کار رفته در این آثار را به دوازده گروه تقسیم کرده‌اند. استعاره «عشق پرواز است» در شعر مولانا به کار رفته و استعاره «عشق جادو و فریب است» در شعر سنایی وجود داشته است.

فتوحی و رحمانی (۱۳۹۵) کارکرد استعاره را در بیان تجارب عرفانی روزبهان بقلی در «عبرالعاشقین» بررسی کرده‌اند. بر طبق نتایج، مفهوم تجلی اصلی‌ترین درون‌مایه عبرالعاشقین به شمار می‌رود که در قالب استعاره‌های بنیادین کشف و التباس نمود پیدا کرده است. این استعاره‌ها اگرچه ابداعی نیستند، اما در شکل‌گیری نگاشت مفهومی روزبهان که «جهان، لباسی است بر قامت عروس حقیقت» نقش بسزایی دارند.

عباسی و همکاران (۱۳۹۵) انواع استعاره در غزلیات حافظ شیرازی را بر مبنای زبان‌شناسی شناختی بررسی کرده‌اند. نتایج نشان داده است که شاعر از اسم‌نگاشت‌های عاشقانه، عارفانه، رندانه، مدحی و فلسفی در بیان استعاره‌های هستی‌شناسانه بهره برده است. همچنین، از جهت‌های راست، درون، بیرون، کنج، بلند، پیش، فراز، زیر، اوج، بن، سر و دور برای بیان مفاهیم استعاره‌های جهتی استفاده کرده است. توفیقی و همکاران (۱۳۹۷) نیز استعاره‌های هستومند مربوط به «عشق» را در غزلیات شمس براساس چارچوب نظری استعاره مفهومی بررسی کرده‌اند. آن‌ها از مقایسه کارکردهای مثبت و منفی عشق در استعاره‌ها چنین نتیجه گرفته‌اند که عشق نزد مولانا تجربه‌ای مثبت، شیرین، خوشایند و مستانه است که هرچند فناکردن هستی ظاهری لازمه آن است، اما زیستن بدون آن ممکن نیست.

اسپرهم و تصدیقی (۱۳۹۷) استعاره شناختی «عشق» را در مثنوی مولانا بررسی کرده و نتیجه گرفته‌اند که سوزندگی، مست‌کنندگی و ذی‌شعور بودن عشق بیشتر از سایر جنبه‌های آن مدنظر مولانا بوده است و در نگاه وی، تمام اقتدار از آن معشوق است و عاشق، دنباله‌رو، نیازمند و بیمار معشوق است.

مقدادیان و همکاران (۱۳۹۹) استعاره عارفانه مفهوم «بت» را در اشعار حافظ و امام خمینی (ره) با یکدیگر مقایسه کرده و نتیجه گرفته‌اند که در نگاه عرفانی آنان، بت در خصوص خدای متعال حقیقت و درباره آن که مشرکان می‌آریند و می‌پرستند، مجاز است.

میرحسینی و کنعانی (۱۳۹۹) تحلیل شناختی استعاره «دل» را در «مرصاد العباد» نجم رازی انجام داده‌اند. بر طبق نتایج، استعاره‌پردازی‌ها ناشی از سه استعاره اصلی است: «دل ماده است»، «دل مکان است» و «دل انسان است». پژوهشگران بیشتر بودن فراوانی استعاره دل به عنوان مکان را این‌گونه تحلیل کرده‌اند که همه احوال بر دل سالک وارد می‌شود.

فرحانی زاده (۱۴۰۰) استعاره‌های مفهومی حوزه «شرم» را در آثار منظوم مولوی بررسی کرده و نتیجه گرفته‌اند که مفهوم انتزاعی شرم در حوزه‌های عینی و ملموس اشیا، انسان، خوراک، گیاه و انسان نمود یافته و بیشترین بسامد این کلان‌استعاره مربوط به حوزه اشیا بوده است.

بهاروند و همکاران (۱۴۰۱) استعاره مفهومی «عشق» را در غزلیات سعدی بر پایه نظریات لیکاف و جانسون بررسی کرده‌اند. بر طبق نتایج، عشق در غزلیات سعدی روشنی‌بخش، جان‌افزا، متحول‌کننده، درمانگر، پاکیزه و پدیده‌ای بی‌تاب‌کننده است که در عین تسکین دل، سبب سوز و گداز آن نیز می‌شود و غارتگری خونریز است.

عدالت کاشی و مباشری (۱۴۰۲) استعاره مفهومی «عشق» را در طریقت‌نامه عماد فقیه کرمانی بررسی کرده و نتیجه گرفته‌اند که عماد از دو طریق انتقال معنا و تغییر معنا توانسته است معنای تازه‌ای به عشق داده و با ایجاد تعلیق در معنای واژه‌ها، خواننده را در گرفتن معنا و تعبیر گسترده‌تر آزاد بگذارد.

طالعی و همکاران (آماده انتشار) استعاره‌مندی عشق را در دیوان فروغی بسطامی و طبیب اصفهانی از دیدگاه زبان‌شناسی شناختی بررسی کرده و نتیجه گرفته‌اند که فروغی در استعاره‌های هستی‌شناسانه از انسان‌نگاری بیشتر بهره برده و در مقابل، طبیب اصفهانی از عشق به عنوان جاندارنگارانه استفاده نکرده است.

شادمان و همکاران (آماده انتشار) در چارچوب نظری لیکاف و جانسون استعاره‌های مفهومی خسی در میقات جلال آل احمد را با ترجمه انگلیسی آن مقایسه کرده‌اند. نتایج بر نظریه استعاره مفهومی صحه می‌گذارند و نشان می‌دهند که استعاره در زندگی روزمره جاری است.

در جست‌وجوهای انجام‌شده، پژوهشی یافت نشد که با رویکرد زبان‌شناسانه به مفاهیم عرفانی در اشعار حسن‌زاده آملی به‌عنوان عارفی معاصر پرداخته باشد. پژوهش درباره آثار عارفان معاصر، حسن‌زاده و امام خمینی، به چارچوب رویکردهای ادبیات عرفانی محدود بوده و به مباحث زبان‌شناختی وارد نشده است. پژوهش‌هایی هم که دیدگاه زبان‌شناسی اتخاذ نموده‌اند، عمدتاً به آثار کلاسیک عرفانی یا مقایسه بین آثار دو شاعر پرداخته‌اند. پژوهش حاضر از نظر توجه به اشعار یکی از عارفان معاصر در چارچوب نظریات زبان‌شناسی شناختی دارای نوآوری است.

۳. مبانی نظری پژوهش

داده‌های این تحقیق در چارچوب نظریه «استعاره مفهومی»^۱ لیکاف و جانسون^۲ (۱۹۸۰، ۲۰۰۳) تحلیل شده است. نظریه استعاره مفهومی را اولین بار، لیکاف و جانسون در کتاب «استعاره‌هایی که با آن زندگی می‌کنیم» در سال ۱۹۸۰ مطرح کردند. این نظریه یکی از اولین چارچوب‌های نظری بود که بخش زیادی از انگیزه‌های اولیه را برای رویکرد شناختی فراهم کرد. این نظریه هم در زبان‌شناسی شناختی و هم در علوم شناختی و اجتماعی؛ مانند روان‌شناسی شناختی و مردم‌شناسی تأثیرگذار بوده است. در زبان‌شناسی شناختی، استعاره به کاربردهای استعاری گویندگان و قراردادهای زبانی اشاره ندارد، بلکه به معنای الگوی تداعی مفهومی است. به عبارت دیگر، استعاره فهم یک حوزه مفهومی برحسب حوزه مفهومی دیگر است و ماهیت آن، درک تجربه چیزی در چارچوب چیز دیگر است؛ مانند استفاده از تجربه زندگی یک شخص برای درک تجربه زندگی شخص دیگر (لیکاف و جانسون، ۲۰۰۳: ۸۴).

به باور لیکاف و جانسون (۲۰۰۳: ۳۰) استعاره در ذهن رخ می‌دهد و یکی از ابزارهایی است که ذهن انسان برای مفهوم‌سازی جهان، پدیده‌ها، اشیاء و تجارب خود از آن بهره می‌برد. نظام مفهومی (همان، ۱۴۴) تعیین‌کننده باورها، اعتقادات و ذهنیات ما نسبت به خودمان، تجارب ما از جهان و پدیده‌های آن است. این نظام، شامل طیفی از انتزاعی‌ترین تا ملموس‌ترین امور می‌شود و در تعریف واقعیت‌های زندگی نقش اصلی را بر عهده دارد. از آنجا که استعاره بخش جدایی‌ناپذیر نظام مفهومی انسان است، در همه ابعاد زندگی و نموده‌های تفکر او بروز می‌یابد. استعاره در زبان روزمره، ادبیات، رؤیا، اسطوره‌ها، علوم، تاریخ، اعمال و رفتار، واقعیت‌های اجتماعی، نهادهای اجتماعی و مانند آن واقعیات موجود را تغییر داده و واقعیت‌های جدید را می‌سازد.

در این نظریه، فرض بر آن است که استعاره صرفاً یک ویژگی سبکی مخصوص زبان نیست، بلکه اندیشه خود ماهیتی استعاری دارد. طبق این دیدگاه، ساختار مفهومی براساس نگاشت‌های بین حوزه‌ای^۳ یا تشابهات بین حوزه‌های مفهومی سازماندهی می‌شود. برخی از این نگاشت‌ها براساس تجربیات تجسمی پیش‌مفهومی ایجاد می‌شوند و برخی دیگر، براساس این تجربیات شکل می‌گیرند تا ساختارهای پیچیده‌تری را تشکیل بدهند. به عنوان مثال، هنگامی که درباره کمیت چیزی براساس ارتفاع عمودی فکر و صحبت می‌کنیم و می‌گوییم: «او در آزمون نمره بالایی گرفت»، به معنای واقعی ارتفاع اشاره نمی‌کنیم؛ بلکه آن را برای نمره خوب به کار می‌بریم. براساس نظریه استعاره مفهومی، حوزه مفهومی کمیت به صورت قراردادی سازماندهی شده است و براساس حوزه مفهومی ارتفاع درک

^۱ The conceptual theory of metaphor: CMT

^۲ Lakoff, G. & Johnson, M.

^۳ Crossdomain mappings

می‌شود. عملیات مفهومی شامل نگاشت‌ها، مانند استعاره مفهومی به عنوان فراکنی مفهومی^۱ شناخته می‌شود. (ایوانز و گرین^۲، ۲۰۰۶: ۲۸۶)

لیکاف (۱۹۹۳: ۱۸۶) استعاره را نگاشت میان قلمروهای متناظر در نظام مفهومی تعریف می‌کند و هر نگاشت را مجموعه‌ای از تناظرهای مفهومی؛ نه یک گزاره صرف، می‌داند. بنابراین، کلمات و عبارت‌ها استعاره را نمی‌سازند؛ بلکه اساس آن بر روابط مفهومی دو حوزه مبدأ^۳ و مقصد^۴ استوار است. به عنوان مثال، ایوانز و گرین (۲۰۰۶: ۲۹۵) برای نگاشت استعاره «عشق سفر است»، دو حوزه مبدأ و مقصد را این‌گونه مشخص کرده‌اند:

مبدأ	نگاشت	مقصد
مسافران	←	عاشقان
وسیله نقلیه	←	رابطه عاشقانه
سفر	←	حوادث رابطه عاشقانه
موانع	←	مشکلات مربوط به رابطه
تصمیم‌گیری	←	انتخاب این که چه کاری باید
مسیر	←	انجام داد
مقصد	←	اهداف روابط عاشقانه

جدول ۱. نگاشت‌های استعاره «عشق سفر است»

کووچش^۵ (۲۰۰۲) دریافت که رایج‌ترین حوزه‌های مبدأ برای نگاشت‌های استعاری شامل حوزه‌های مربوط به بدن انسان، حیوانات، گیاهان، غذا و نیروها هستند. رایج‌ترین حوزه‌های مقصد هم شامل دسته‌های مفهومی احساسات، اخلاق، فکر، روابط انسانی و زمان بودند (ایوانز و گرین، ۲۰۰۶: ۲۹۷). کووچش (۲۰۰۲) بیان نموده است که حوزه‌های هدف، انتزاعی، پیچیده و فاقد مرزبندی واضح هستند؛ بنابراین، نیازمند مفهوم‌سازی استعاری می‌باشند. دلیل این ابراز عقیده، این بود که مفاهیم هدف غالباً مفاهیمی از مرتبه بالاتر هستند و اگرچه ریشه در تجربیات تجسمی اساسی‌تری دارند؛ اما به ساختارهای دانش تجربی پیچیده‌تر و انتزاعی‌تری مربوط می‌شوند.

به‌عنوان مثال، حوزه مفهومی زمان، به تمام معنا انتزاعی است؛ اما در درجه اول، براساس فضا و حرکت در فضا مفهوم‌سازی می‌شود (ص ۲۰). طبق استدلال لیکاف و جانسون (۱۹۹۹) زمان براساس حرکت ساختار یافته است؛ زیرا درک ما از زمان ناشی از تجربه و آگاهی‌مان درباره تغییر است که با

¹ Conceptual projection

² Evans, V. & Green, M.

³ Source domains

⁴ Target domains

⁵ Kövecses, Z.

حرکت صورت می‌گیرد. به عنوان مثال، هر وقت که از مکان A به مکان B حرکت می‌کنیم، تغییر در مکان را تجربه می‌کنیم. این رویداد، با یک بازه زمانی نیز مطابقت دارد.

به اعتقاد کووچش (۲۰۰۲: ۵۱) برخی استعاره‌ها ممکن است در تمام متن ادبی وجود داشته باشند؛ بدون اینکه به سطح بیابند. آنچه گاهی در سطح یک متن ادبی بروز می‌یابد، خرده استعاره‌ها^۱ هستند که در زیر آن‌ها یک کلان استعاره^۲ وجود دارد. در این باره، می‌توان به استدلال ورث^۳ (۱۹۹۴: ۸۴) از مفهوم کلان استعاره‌ها اشاره کرد که اشیاء و پدیده‌های بی‌جان یک شهر در شب هنگام را با ویژگی‌های انسانی توصیف کرده است. به عنوان مثال، «تاریکی» به عنوان کوری و «سکوت» خفه شدن در نظر گرفته شده است. در واقع، وی از طریق این خرده استعاره‌ها، کلان استعاره «خواب معلولیت است» را بیان نموده است. اگر مفهوم خواب را به عنوان حوزه مبدأ برای مفهوم مرگ در نظر بگیریم، از آنجا که مرگ به نوعی خواب تعبیر و خواب هم معلولیت در نظر گرفته می‌شود، مرگ نیز نوعی معلولیت و نهایت ناتوانی انسان مفهوم‌سازی می‌شود. مثال دیگر، نمایشنامه «مکبث» اثر «شکسپیر» است که طبق تحلیل دونالد فریمن، برای تمامی رویدادها، شخصیت‌ها و محیط‌های متن دو کلان استعاره مسیر (حرکت) و ظرف (درون-بیرون) به کار رفته است (به نقل از کووچش، ۲۰۰۲: ۵۱-۵۲).

لیکاف و جانسون (۲۰۰۳) انواع استعاره‌های مفهومی را به سه دسته جهتی^۴، هستی‌شناختی^۵ و ساختاری^۶ تقسیم کرده‌اند. کوچش (۲۰۱۰: ۳۳-۳۵) نیز به این تقسیم‌بندی اشاره کرده و در این پژوهش به آن استناد شده است.

الف. استعاره‌های جهتی، استعاره‌هایی هستند که مفاهیم را براساس جهت‌گیری فضایی مانند بالا و پایین، دور و نزدیک سازماندهی و مفهوم‌سازی می‌کنند. کارکرد استعاری این جهت‌گیری‌های فضایی ناشی از این واقعیت است که بدن انسان مکان‌مند و عملکرد جسم انسان با کارهایی که در محیط بیرون انجام می‌دهد، یکسان است (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۱۴).

استعاره‌های جهتی در سازمان‌دهی دو دسته از مفاهیم ایفای نقش می‌کنند: مفاهیم ساده فضایی که آن‌ها را در رابطه با فعالیت‌های بدنی روزمره درک می‌کنیم و مفاهیم دیگری که به طور مشخص به بدن ما مربوط نیستند؛ بلکه به تجربه روزمره‌مان مربوط می‌شوند که ریشه در پیش‌فرض‌های فرهنگی ما دارد. این مفاهیم شامل برداشت‌های ذهنی، احساسات و مانند آن است. اگرچه استعاره‌های جهتی مانند بالا، پایین و جلو، عقب پایه و اساس محکمی برای درک مفاهیم ایجاد می‌کنند؛ اما محدود به

¹ micrometaphore

² Magametaphore or extended mataphore

³ Werth, P.

⁴ Orientational Metaphore

⁵ Ontological Metaphore

⁶ Structural Metaphore

جهت‌ها هستند. تجربه ما از اجسام و مواد فیزیکی، پایه و اساس دیگری برای فهم ما را فراهم می‌کند که از جهت‌ها فراتر است.

ب. استعاره‌های هستی‌شناختی، استعاره‌هایی هستند که بر اساس تجربه ما از اشیاء و اجسام شکل می‌گیرند. درک تجربه‌ها در قالب اشیاء و مواد، امکان شناخت بخش‌هایی از تجربه‌های ما را از هستی‌ها^۱ و مواد^۲ فراهم می‌کند که می‌توانیم به آن‌ها ارجاع بدهیم، آن‌ها را طبقه‌بندی و درباره آن‌ها استدلال کنیم. (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰: ۲۵)

به نظر می‌رسد وظیفه شناختی این نوع از استعاره‌ها صرفاً دادن جایگاه هستی‌شناختی به مقوله‌های کلی مفاهیم انتزاعی مقصد باشد. استعاره‌های هستی‌شناختی مفاهیم نامحسوس مانند احساسات، فاعلیت‌ها و عقاید را مانند یک هستی یا ماده بیان می‌کنند. به عنوان مثال، تورم امری انتزاعی است؛ وقتی آن را یک هستی در نظر بگیریم، می‌توانیم با عباراتی مانند «تورم استانداردهای زندگی ما را پایین آورده است»، «اگر تورم بیشتر شود، ما زنده نخواهیم ماند»، «باید با تورم بجنگیم»، «تورم ما را گوشه‌گیر کرده است» یا «خریدن زمین بهترین راه برخورد با تورم است» به آن ارجاع داده، کیفیت یا یکی از جنبه‌های آن را تعیین کنیم، آن را به عنوان یک دلیل در نظر بگیریم تا شاید بتوانیم آن مفهوم را درک کنیم. (همان: ۲۶)

لیکاف و جانسون، (همان: ۲۵-۳۳) استعاره‌های هستی‌شناختی را به سه دسته تقسیم کرده‌اند:

- هستی و ماده^۳، در این نوع از استعاره‌های هستی‌شناختی، اجسام فیزیکی و مواد برای درک مفاهیم انتزاعی به کار می‌روند. به عنوان مثال، می‌توان به استعاره «ذهن ماشین است» در جمله «امروز ذهنم کار نمی‌کند.» اشاره کرد.
- مکان و ظرف^۴، انسان‌ها موجوداتی فیزیکی می‌باشند که به وسیله پوست بدنشان محدود و از جهان خارج جدا هستند؛ بنابراین، جهان را خارج از بدن خود تجربه می‌کنند. هر یک از انسان‌ها نوعی ظرف محسوب می‌شوند که جهت داخل/خارج (از بدن) دارند. بنابراین، پدیده‌های خارج از بدنشان را نیز نوعی ظرف در نظر می‌گیرند و برای آن‌ها داخل و خارج متصور می‌شوند. اتاق‌ها و خانه‌ها مکان‌هایی هستند و حرکت از یک اتاق به اتاق دیگر به معنای خارج شدن از یکی و وارد شدن به دیگری تلقی می‌شود. در این نوع از استعاره‌های هستی‌شناختی، مواد به عنوان ظرف در نظر گرفته می‌شوند. به عنوان مثال، وقتی به داخل یک بطری آب نگاه می‌کنید، هم بطری و هم آب هر دو ظرف هستند؛ یکی شیء و دیگری ماده است. استعاره «میدان دید ظرف است» در جمله «او خارج از میدان دید من است.» نمونه‌ای از استعاره‌های ظرف و مکان است.

¹ substance

² entity

³ Entity and substance metaphor

⁴ Container metaphor

- شخصیت‌بخشی^۱، شاید آشکارترین نوع از استعاره‌های هستی‌شناختی آن‌هایی باشند که اجسام فیزیکی را به‌عنوان یک شخص در نظر می‌گیرند. این استعاره‌ها برای ما این امکان را فراهم می‌کنند که انواع مختلفی از تجربیاتمان دربارهٔ هستی‌های غیرانسانی را از نظر انگیزه‌ها، ویژگی‌ها و فاعلیت‌های انسانی درک کنیم؛ مانند «تورم موجودی زنده است» در جملهٔ «باید با تورم بجنگیم». استعاره‌های هستی‌شناختی، نسبت به استعاره‌های ساختاری، ساختار شناختی کمتری برای مفاهیم مقصد فراهم می‌کنند.

ج- استعاره‌های ساختاری: ساختاردهی استعاری مفاهیم لزوماً جزئی است و در واژگان عبارتی^۲ زبان منعکس می‌شود که شامل عبارت‌های دارای شکل ثابت مانند «بدون پایه و اساس بودن» می‌باشند. به این دلیل که مفاهیم به صورت نظام‌مند در استعاره‌ها سازماندهی می‌شوند، به عنوان مثال در استعارهٔ «نظریه‌ها ساختمان هستند»، این امکان به وجود می‌آید که از عبارت‌های (ساختار^۳ و زیربنا^۴) از حوزه‌ای مانند ساختمان استفاده کنیم تا دربارهٔ مفاهیم مربوط به حوزهٔ دیگری مانند نظریه صحبت کنیم. آنچه که در حوزهٔ استعاری معنای زیربنا می‌دهد، به جزئیاتی دربارهٔ چگونگی کاربرد مفهوم استعارهٔ «نظریه‌ها ساختمان هستند» بستگی دارد که در آن اتاق‌ها، طبقات و غیره مدنظر نیستند (لیکاف و جانسون، همان: ۵۲-۵۳).

در این نوع از استعاره، حوزهٔ مبدأ حوزهٔ نسبتاً غنی‌ای از دانش را برای مفهوم مقصد فراهم می‌کند. عملکرد شناختی استعاره‌های ساختاری این‌گونه است که گویندگان را قادر می‌سازد مفهوم مقصد A را از طریق مفهوم مبدأ B درک کنند. این درک از طریق نگاشت‌های مفهومی بین عناصر A و B صورت می‌گیرد. به عنوان مثال، مفهوم زمان براساس حرکت و فضا ساختار یافته است و ما زمان را براساس اشیاء فیزیکی، مکان و حرکت آن‌ها درک می‌کنیم. با توجه به عناصر اصلی و شرایط زمینه، نگاشت‌های زیر به دست می‌آید: زمان‌ها اشیاء هستند/ گذشت زمان، حرکت است. این مجموعه نگاشت‌ها، مفهوم ما از زمان را به روشنی ساختار می‌دهند. (کوچش، ۲۰۰۲: ۳۳-۳۴)

۴. روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق به روش توصیفی تحلیلی انجام شده و گردآوری داده‌ها به شیوهٔ کتابخانه‌ای بوده است. داده‌های مورد بررسی از دیوان اشعار حسن‌زادهٔ آملی (۱۳۹۱) که به کوشش «سید سعید هاشمی» به چاپ رسیده، انتخاب شده است. این کتاب بیش از پنج هزار بیت شعر دارد و انتشارات «الف لام میم» آن را منتشر کرده است. برای گردآوری داده‌ها، ابتدا کل ابیات این مجموعه مطالعه گردیده و سپس، ابیاتی که در آن‌ها استعاره‌های مفهوم عشق کاربرد داشته، برای تحلیل برگزیده شده است. در ابیات

¹ personification metaphor

² phrasal lexicon

³ construct

⁴ foundation

به دست آمده، انواع استعاره‌های مفهومی شامل استعاره‌های ساختاری، هستی‌شناختی و جهت‌ی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

۵. بحث و بررسی

۱.۵ استعاره‌های مفهومی عشق

در صد و نه بیت از اشعار حسن‌زاده آملی، مفهوم عشق در قالب استعاره‌ها به کار رفته است. جدول ۳ نوع استعاره، کارکرد و از هر کدام نمونه‌ای را ارائه می‌دهد:

نوع استعاره	کارکرد استعاره	نمونه
هستی	عشق غذا است	عشق منش از گفته استاد نبود، نوشیده‌ام با شیر مادر این غذا را
	عشق آب است	تا حسن ز آب حیات عشق شسته لوح دل، دمدم از وی فروزد پرتو الله نور
	عشق شراب است	شراب عشق را بنگر که هر خلوت نشینی را، کند رسوای هر محفل ولی آهسته آهسته
	عشق پرنده است	عنقای عشق قاف قرب قاب قوسین، در زیر پر بگرفته کل ماسوا را
	عشق کالا است	کالای گرانبهای عشق است به بازار، اینی که تویی مرد خریدار نه این است
	عشق موی پریشان است	طره عشق شکن در شکن است، حسن اندر حسن اندر حسن است
	عشق دفتر است	دفتر عشق دل پاک بود، سر او در سر بی‌باک بود
	عشق تار و پود است	در کارگاه هستی عشق است تار و پودش، جز عشق نیست بالله در اصل و فرع ساری
	عشق از آلات و ادوات موسیقی است	نه ساز عشق که با عقل و نفس دمساز است، برقص آمده کوه و کمر دقیقه دقیقه
	عشق آتش است	آتش عشق است که در اصل و فرع، التهاب یلتهب التهاب
شناختی (ماده)	عشق نور است	پرتو نور جاودانه عشقم، موج دریای بیکرانه عشق
	عشق قلاده است	گردن من زینت قلاده عشق تو دارد، من سگ کوی توام از گردنم قلاده مگسل
	عشق ماده‌ای جلابخش است	آئینه دلت را با عشق ده جلایی، تا در حریم یارت بارت دهند باری
	عشق کعبه است	همه جا کعبه عشق است و من از دعوت دوست، تا بدین کعبه در خاک حجاز آمده‌ام
هستی و مکانی	عشق کوچه است	آندل که بکوی عشق محرم نیست دیو است و دد است پور آدم نیست

عشق شهر/کشور است	بشهر عشق رسم عاشقی را، ز استاد ادب آموز دارم
عشق مدرسه/مکتب است	وقت آنست که در مدرسه عشق و ادب، درس عشق و ادب آموزی و علم و هنری
عشق میدان است	از سر اخلاص از خود آ برون، تا ببینی فسحت میدان عشق
عشق دریا است	پرتو نور جاودانه عشقم، موج دریای بیکرانه عشقم
عشق راه است	در راه عشق دم بدم عذر و بهانه نیست، خوشتر ز عشق و زمزمه عاشقانه نیست
عشق کوره آهنگری است	بسی که در کوره عشقت به فغان آمده ام، مشت من سینه من چکش و سندان من است
عشق درگاه و محلی امن و سلامت است	مأمنی جز آستان عشق گویی هست نیست، درد عاشق را بجز معشوق درمان است نیست
عشق بازار است	کالای گونه‌گون بازار عشق گوید، در غفلتند آیا مرد و زن زمانه
عشق میکده است	آتش بوالعجب گر چه به جان است مرا/ آتش مصطبه عشق شرربار کجاست
عشق دیوان است	مرحبا ای پیک فرخ فام دوست، ای یگانه محرم دیوان عشق
عشق منشأ آفرینش است	عشق سرچشمه فیض ازلی است، فاعل و غایت اصل ایجاد
عشق شخصی با چهره نورانی است	طلعت عشق چه فرخ‌فام است، نور چشم و دل خاص و عام است
عشق رهرو است	عقل ره پیمود اما بزوغ از افول، عشق فریادش برآمد لا احب الا فلین
عشق پیشرو است	عشق سرسلسله املاک است، عشق سرخیل نبات است و جماد
عشق خودش هم عاشق است و هم معشوق	جناب عشق معشوق است و عاشق، درآ از پرده عذرا و وامق
عشق سلطان است	باز پیک روضه رضوان عشق، خواند ما را جانب سلطان عشق
عشق صیاد است	نیست صیادی چو عشق چیره‌دست تو نگارا، در کمین هر که افتد در کمندش کرد بسمل
عشق فرمانروا است	ایخوش آن شوریده دلباخته، از صفا شد بنده فرمان عشق
عشق مطرب است	مطرب عشق سراید هر دم، کو دلی تا که نوایی بزنم
عشق مادر است	عشق دستم گرفت در آنحال، همچو مادر بداد دل‌داری

هستی

تی (شخصیت

بخشی)

عشق خونریز است	اگرچه عشق خود خونریز باشد، ولی معشوق مهرانگیز باشد
عشق خریدار است	خریداری در این بازار هستی، به از عشق حقیقی بار نبود
عشق درمانگر است	درد ما را عشق است درمان و بس، بعد از این دست من و دامان عشق
عشق همدم عاشق است	خوش آنکه چو نجم آسمانی را، جز عشق اگر کسیش همدم نیست
عشق بی‌باک است	پرزنان پروانه بی‌پروا سروده گرد شمع، عشق را باکی ز خاک و آب و باد نیست
عشق صبور است	عشق از بار تحمل نکشد پس چه کشد، حمل بار غمت از دل نکنم پس چه کنم
عشق میزبان است	کای همایون طایر عرش آشیان، وقت آن شد تا شوی مهمان عشق
عشق بالاست	عشق را بنگر که این خورشید و ماه، شمع عشاقند در ایوان عشق
جهتی	منم در شاخسار طوبی عشق، بسان عندلیبی از عنادل
	گفتی که درس عشق را اندر دل دفتر مجوی، میجو ز جان خویشتن من بنده فرمان تو
	در میان جمله نعمت‌های بی حد و شمار، عشق باشد آن که یکتا نعمت عظماستی
عشق کاروان است	دلا شب کاروان عشق با یار، به خلوت رازها دارند بسیار
عشق غم است	غم عشق تو در من خانه کرده، من بیچاره را دیوانه کرده
ساختاری	عشق درد است
	حسن را درد بی درمان عشق است، که مثل شمع با پروانه کرده
عشق داستان است	دل بدست یار دادن کار آسان است نیست، داستان عشق با افسانه یکسان است نیست

جدول ۳. استعاره‌های عشق در اشعار حسن‌زاده آملی

بر طبق جدول ۳، عشق در ابیات موردبررسی با استعاره‌های هستی‌شناختی ماده، مکان، شخصیت‌بخشی، استعاره‌های جهتی و ساختاری مفهوم‌سازی شده است.

حوزه‌های معنایی مربوط به استعاره‌های هستی‌شناختی ماده عبارتند از: آتش، پرنده، کالا، آب، شراب، غذا، موی پریشان، دفتر، موسیقی، تار و پود، ماده جلاددهنده و قلاده.

حوزه‌های معنایی مربوط به استعاره‌های هستی‌شناختی مکان عبارتند از: کعبه، کوچه، شهر/کشور، مدرسه/مکتب، میدان، دریا، راه، کوره آهنگری، مأمن، بازار، میکده و دیوان.

حوزه‌های معنایی مربوط به استعاره‌های هستی‌شناختی شخصیت‌بخشی عبارتند از: رهرو، عاشق و معشوق، سلطان، صیاد، فرمانروا، مطرب، مادر، خونریز، میزبان، خریدار و درمانگر. استعاره جهتی، عشق را امری رو به بالا نشان داده است و حوزه‌های معنایی استعاره‌های ساختاری عبارتند از: نعمت، درس، درد، غم، داستان و کاروان.

در اشعار بررسی شده، عشق مانند آب و غذا برای ادامه زندگی امری حیاتی در نظر گرفته شده است. به عبارت دیگر، معنای واقعی زندگی از دیدگاه شاعر، داشتن عنصر عشق معرفی شده است که بدون آن، بقای انسان ممکن نیست.

شاعر عشق را نشانه آزادی و خوش‌یمنی دانسته است. عشق مانند پرنده‌ای که در بالاترین مراتب به پرواز درمی‌آید، به عارف فرصت پرگشودن و رهایی از زندان تن را می‌دهد. همچنین، عشق کالایی گرانمایه است که هر کسی نمی‌تواند قدر آن را بشناسد و به آن دست یابد؛ از طرفی، عارف با نردبان عشق است که به بلندی یقین می‌رسد.

اهمیت عشق در دیدگاه شاعر تا بدانجا است که آن را تار و پود عالم هستی و آهنگی دلنواز برمی‌شمرد. به زعم وی، موسیقی عشق عامل به جنبش درآوردن اجزای عالم و نوری جاودانه است که عارف با آن راه را از بیراهه تشخیص می‌دهد. از نظر شاعر، عشق ماده‌ای جلادهنده است که زنگار را از آئینه دل عاشق می‌زداید و او را برای ورود به حریم کبریایی معشوق آماده می‌سازد.

مسکری و مستی از دیگر ویژگی‌های عشق است که در استعاره «عشق شراب است» جلوه می‌نماید. استعاره «عشق آتش است»، جان‌سوزی و فناکنندگی عشق را نشان داده است. با استعاره «دل دفتر عشق است»، جایگاه عشق مشخص شده است. در استعاره «عشق موی پریشان است» بی‌قراری و پریشان حالی عاشق مفهوم‌سازی شده است.

در استعاره «عشق قلاده است»، ویژگی تسلیم شدن و دنباله‌رو بودن به عاشق نسبت داده شده است. درواقع، عشق همچون قلاده‌ای برگردن عاشق است که با آن، معشوق او را به هر سو که بخواهد، به دنبال خود می‌کشد.

از استعاره‌های ماده، «عشق آتش است» و از استعاره‌های مکان، «عشق محلی امن و سلامت است» بیشترین فراوانی را داشته است.

شاعر با بهره‌گیری از استعاره‌های ظرف و مکان، عشق را در تقدس مانند کعبه و در ادب‌آموزی، مدرسه‌ای معرفی کرده است که در آن آداب بندگی به عاشق درس داده می‌شود. به عبارت دیگر، عشق مکانی مقدس است که سیر و سلوک از آنجا آغاز می‌شود و مدرسه‌ای است که عاشق در آن برای اولین بار با مناسک و آداب بندگی آشنا می‌شود.

در دیدگاه شاعر، عشق میدانی وسیع و دریایی بی‌کرانه است؛ مسیری دلنشین؛ اما پر مخاطره به سوی دوست که سالک آن را بی‌هیچ عذر و بهانه‌ای طی می‌کند. عشق محلی امن و درگاه امیدواری است؛ شهری است که بر پایه ادب و حیا بنا نهاده شده است.

شاعر با استعاره «عشق کوچه است»؛ عشق را گذرگاه معرفی کرده و شرط آدمیت را گذر کردن از آن برشمرده است. همچنین، متذکر شده است که جز انسان عاشق کسی شایستگی گام نهادن در آن را ندارد و نمی‌تواند به سلامت از آن عبور کند. از طرفی، عشق مانند کوره آهنگری جان انسان را می‌گذازد و آبدیده می‌کند.

با استعاره «عشق بازار است» مفهوم عشق به عنوان محلی در نظر گرفته شده است که در آن کالاهای گوناگون عرضه می‌شود و فقط عاشق می‌تواند ارزش واقعی آن‌ها را درک کند. در استعاره «عشق دیوان است» عشق به عنوان محل نگهداری اشیاء گران‌بها معرفی شده است. همچنین، عشق مکانی امن و سلامت در نظر گرفته شده است که امید می‌رود در آن وصال یار حاصل بشود. در استعاره «عشق میکده است» عشق به عنوان مکانی برای بیخود شدن و مستی مفهوم‌سازی شده است.

با استفاده از استعاره‌های شخصیت‌بخشی، عشق شخص دارای چهره‌ای نورانی مفهوم‌سازی شده که چشم و دل هر بیننده‌ای، با نگاه کردن به آن روشنایی می‌یابد. همچنین، عشق رهرویی معرفی شده که در پیمودن راه از عقل جلوتر حرکت می‌کند. به عبارت دیگر، عشق در مسیر رسیدن به حقیقت عقل را جا می‌گذارد و در تقابل با آن قرار می‌گیرد؛ همچنین، عشق از عناصر دیگر خلقت نیز پیشتر است. جایگاه عشق در نظر شاعر تا بدانجا بوده که آن را اصل و دلیل آفرینش انسان برشمرده است. همچنین، عشق فرمانروا و سلطانی مفهوم‌سازی شده است که عاشق دلباخته فرمانبردار او است. شاعر از طرفی عشق را تنها درمانگر عاشق و موجودی مهربان همچون مادر برشمرده و از طرف دیگر، آن را موجودی سنگدل و صیادی خونریز معرفی کرده است که معشوق با تمام وجود به آن مهر می‌ورزد. در نگاه شاعر، عشق به عنوان میزبانی مفهوم‌سازی شده است که در نهایت مهمان خود را قربانی می‌کند، مطربی است که هر دم آهنگی نو می‌نوازد و تنها خریدار دل عاشق است.

با استفاده از استعاره‌های «عشق همدم عاشق است»، «عشق بی‌باک است» و «عشق صبور است»، عشق به عنوان شخصیتی رازدار، شجاع و شکیبا مفهوم‌سازی شده است. بیشترین فراوانی در استعاره‌های شخصیت‌بخشی به استعاره «عشق هم عاشق است و هم معشوق» اختصاص داشته و در آن، عشق به عنوان فردی محترم مفهوم‌سازی شده است که افعالش در تقابل با عقل قرار دارند. کاربرد استعاره جهتی به گونه‌ای بوده که برای عشق جایگاهی بالا در نظر گرفته است. در این مفهوم‌سازی، عشق مانند ایوان یا شاخسار درختان بلندقامت در جایگاهی رفیع قرار دارد.

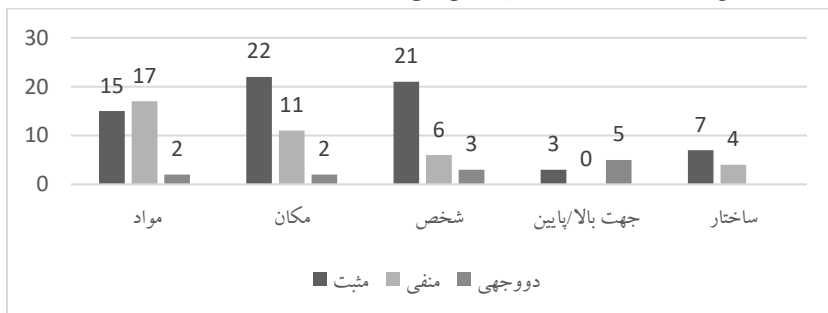
استعاره‌های ساختاری عشق را با حوزه‌های مفهومی درس، نعمت، جلابخشی، کاروان، غم، درد و داستان مرتبط کرده‌اند. در این استعاره‌ها، عشق کاروانی در حال عبور، بزرگترین نعمت و درسی مفهوم‌سازی شده است که هر کسی لایق یادگیری آن نیست. همچنین، مفهوم عشق با داستانی بی‌انتها و حدیثی نو ارتباط داده شده است که عاشق را با خود همراه می‌کند.

اگرچه استعاره‌های ساختاری، مفهوم عشق را با حوزه‌های معنایی مثبت مانند نعمتی بزرگ، ماده جلابخش جان، داستانی شیرین، درسی ارزشمند و کاروانی امن که با آن می‌توان به مقصد رسید، در

نظر گرفته؛ اما در برخی ابیات هم استعاره‌هایی به کار رفته است که آن را با حوزه‌های منفی مانند بیماری، درد و غم مرتبط نموده است.

۲.۵ تحلیل داده‌ها

مفهوم عشق در اشعار مورد بررسی، کاربرد گسترده‌ای داشته و در ارتباط با حوزه‌های معنایی متفاوتی به کار رفته است که بر روی طیفی از معناهای مثبت تا منفی قرار دارند. نمودار (۱) حوزه‌های معنایی مرتبط با استعاره عشق را در نسبت با یکدیگر نشان می‌دهد:

نمودار (۱). حوزه‌های دارای بار معنایی مثبت و منفی مرتبط با استعاره‌های عشق همانطور که نمودار (۱) نشان می‌دهد، با بررسی بیش از پنج‌هزار بیت دیوان اشعار حسن‌زاده آملی (۱۳۹۱) به روش توصیفی-تحلیلی، صد و بیست و نه استعاره برای مفهوم‌سازی عشق شناسایی شد که در آن‌ها مفاهیم دارای بار معنایی مثبت کاربرد بیشتری داشته و متعلق به حوزه‌های خوراکی، حیوانات (پرنده‌گان)، کالا، مکان‌ها، امنیت، سلامتی، روشنایی، آموزش، احساسات و فرمانروایی بوده است. در حوزه معنایی خوراکی، مفهوم آب به‌عنوان هستی‌ای به کار رفته است که به لحاظ معنایی دو وجه دارد: پاک‌کننده آلودگی‌ها و مایه حیات. آب در ابیات مورد بررسی، بیشتر به معنای دوم نزدیک است. استعاره‌های دارای بار معنایی منفی در حوزه‌های بیخودکنندگی (عشق شراب/میکده است)، پریشان‌کنندگی (عشق موی پریشان است)، سوزاندگی و نابودکنندگی (عشق آتش است)، به اسارات گرفتن (عشق قلاده است)، به دام انداختن (عشق صیاد است)، سگدلی (عشق خونریز است)، بیماری (عشق درد است) و ناراحتی (عشق غم است) بوده است. اگرچه آتش ماهیتاً مفهومی دووجهی است که هم معنای پاک‌کنندگی از آن استنباط می‌شود و هم نابودکنندگی؛ اما در ابیات مورد بررسی، معنای دوم از آن به ذهن متبادر می‌شود. سوزاندگی عشق، ماهیت وجود انسان را تغییر می‌دهد؛ همانطور که آتش با سوزاندن یا پختن مواد را به خاکستر تبدیل می‌کند و از خامی در می‌آورد. در یک بعد، عشق خاصیت فناکنندگی دارد و در بعد دیگر، تغییری مثبت ایجاد می‌کند. با بررسی استعاره‌های دارای بار معنایی مثبت می‌توان گفت ساختار این مفهوم برمحور نه کلان‌استعاره استوار شده است. جدول ۴ کلان‌استعاره‌های مثبت مفهوم عشق را که به‌وسیله‌ی خرده‌استعاره‌ها در سطح متن نمود پیدا کرده‌اند، نشان می‌دهد.

جدول ۴. استعاره‌های دارای بار معنایی مثبت در مفهوم‌سازی عشق

کلان‌استعاره	مفاهیم مرتبط با استعاره	خرده‌استعاره‌ها
تغییردهندگی	مدرسه و درس: از چهل به دانایی درمان: از بیماری به سلامتی نور/جلا: از تاریکی و کدورت به روشنایی کاروان/ راه: از مبدأ به مقصد	عشق جلابخش است، عشق مدرسه است، عشق درس است، عشق کاروان است، عشق راه است، عشق کوره آهنگری است، عشق کوچه است، عشق درمانگر است، عشق نور است، عشق راهنما است (رهرو و پیشرو)
نیروبخشی	آب و غذا: دو عامل ضروری برای بقا	عشق غذا است، عشق آب است
احترام	کالای گرانمایه: ارزشمند کعبه: مقدس تار و پود: دو اصل برای ایجاد	عشق کالا است، عشق کعبه است، عشق عاشق است، عشق سرچشمه فیض است، عشق نعمت است، عشق تار و پود است
امنیت	مأمن، خلوتخانه، نهانخانه: امنیت	عشق مأمن است، عشق نهانخانه است، عشق خلوتخانه است، عشق محضر است، عشق درگاه است
قدرت	فرمان دادن: نشانه تسلط بر فرد دیگر	عشق سلطان است، عشق فرمانروا است، عشق بی‌پاک است
پیشرفت	رو به بالا بودن: نشانه ارتقاء	عشق بالا است، عشق پرنده است
وسعت	دریا، کشور: نشانه وسعت فسحت: وسیع بودن داستان: نشانه طولانی بودن	عشق میدان است، عشق دریا است، عشق داستان است، عشق شهر/کشور است
بزرگواری	مهربانی، صبر، همدم، میزبانی و خواستن: نشانه‌های بزرگواری	عشق مهربان است، عشق صبور است، عشق میزبان است، عشق خریدار است، عشق همدم است

استعاره‌های دارای بار معنایی منفی بر محور کلان‌استعاره‌های «عشق زایل‌کننده عقل است»، «عشق نابودکننده است»، «عشق اسارت‌آور است»، «عشق سنگدل است» و «عشق بیماری است» سازماندهی شده‌اند. جدول ۵ کلان‌استعاره‌های منفی مفهوم عشق را که به وسیله خرده استعاره‌ها در متن نمود یافته‌اند، نشان می‌دهد.

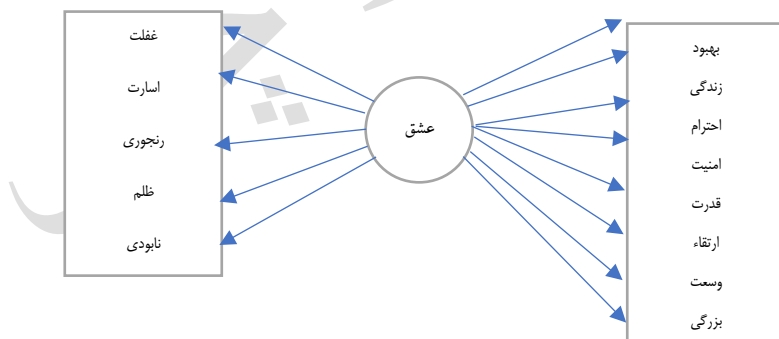
کلان‌استعاره	مفاهیم مرتبط با استعاره	خرده‌استعاره‌ها
از بین برنده عقل و عامل پریشانی	شراب، میکده: نشانه سکرآوری و بی‌خودی موسیقی، مطرب: نشانه برهم زدن تعادل موی پریشان، بازار: نشانه پریشانی	عشق شراب است، عشق موی پریشان است، عشق میکده است، عشق موسیقی است، عشق بازار است
اسارت	قلاده: نشانه اسارت غم: در اسارت احساسات منفی قرار گرفتن	عشق غم است، عشق قلاده است
بیماری	درد: نشانه بیماری	عشق درد است
سنگدلی	صیاد و خونریز: نشانه سنگدلی	عشق صیاد است، عشق خونریز است
نابودی	آتش: نابودکننده	عشق آتش است

جدول ۵. استعاره‌های دارای بار معنایی منفی در مفهوم‌سازی عشق

همانطور که جدول‌های ۴ و ۵ نشان می‌دهند، در ابیات بررسی شده، برای مفهوم‌سازی عشق کلان‌استعاره‌های مثبت با مفاهیم بهبودی، احترام، امنیت، وسعت و بزرگواری کاربرد بیشتری داشته است. کلان‌استعاره‌های منفی، عشق را ماده یا وسیله‌ای با خاصیت زایل‌کنندگی عقل و صیادی سنگدل در نظر گرفته‌اند. نمودار ۲ کلان‌استعاره‌های مرتبط با مفهوم‌سازی عشق را در اشعار حسن‌زاده آملی نشان می‌دهد:

معنای منفی

معنای مثبت

نمودار ۳. کلان‌استعاره‌های مرتبط با مفهوم‌سازی عشق در اشعار حسن‌زاده آملی

عمر نتیجه‌گیری

در مجموع، نتایج حاصل از تحلیل صد و نوزده بیتِ دربردارنده استعاره‌های مفهومی عشق نشان داد که حسن‌زاده آملی (۱۳۹۱) برای مفهوم‌سازی عشق از هر سه نوع استعاره‌های هستی‌شناسانه، جهت‌ی و ساختاری استفاده کرده است. همچنین، در استعاره‌های هستی‌شناسانه هر سه نوع استعاره ماده،

شخصیت‌بخشی و مکان به کار رفته و فراوانی استعاره «عشق آتش است» از موارد دیگر بیشتر بوده است. سیزده کلان‌استعاره برای مفهوم‌سازی عشق ایفای نقش کرده است که بر روی طیفی از معانی مثبت تا منفی قرار دارند؛ اما حوزه‌های دارای بار معنایی مثبت از فراوانی بیشتری برخوردار هستند. کلان‌استعاره‌های مثبت در حوزه‌های معنایی تغییردهندگی، نیروبخشی، احترام، امنیت، قدرت، پیشرفت، وسعت و بزرگی قرار دارند. کلان‌استعاره‌های منفی در حوزه‌های معنایی غفلت، اسارت، بیماری، ظلم و نابودی قرار دارند. همچنین، سی و هفت خرده‌استعاره دارای معنای مثبت به همراه یازده خرده‌استعاره دارای بار معنایی منفی، کلان‌استعاره‌ها را در متن پشتیبانی کرده‌اند. خرده‌استعاره‌ها عشق را در حوزه‌های معنایی هستی‌ها (آتش، نور و پرنده)، مواد (آب، کالا و دفتر)، ظروف و مکان‌ها (کعبه، دریا، کوره)، اشخاص (میزبان، خریدار، خونریز و ...) و احساسات (غم) تجسم کرده‌اند. (پاسخ به پرسش اول). حوزه‌های مبدأ در کلان‌استعاره‌های مثبت با مفاهیم آموزش، درمان، روشنایی و هدایت، سفر، بقا، ارزشمندی، تسلط یافتن، ارتقاء یافتن، بی‌انتها بودن، اخلاق در ارتباط بوده‌اند. حوزه‌های مبدأ در کلان‌استعاره‌های منفی با مفاهیم زوال عقل و پریشانی، از دست دادن آزادی، رنجوری، جفاکاری و ویرانی ارتباط داشته‌اند. (پاسخ به پرسش دوم). می‌توان گفت که مفهوم عشق در اشعار حسن‌زاده آملی (۱۳۹۱) به‌عنوان امری مقبول و ضروری؛ در عین حال ویرانگر و مهارنشدنی معرفی شده است. همانگونه که آتش مهارنشدنی و بهبود بیماری دشوار است، جانی که درگیر عشق باشد نیز در معرض نابودی و رنج قرار دارد. از طرفی، همانطور که وجود آب، غذا و دارو برای ادامه حیات انسان ضرورت دارند، عشق نیز زندگی و بقای او را تضمین می‌کند. بنابراین، از دیدگاه وی، جنبه‌های منفی عشق به اندازه‌ای نیست که ضرورت آن را برای بقا و پیشرفت تحت تأثیر قرار بدهد. به عبارت دیگر، از نتایج به دست آمده چنین استنباط می‌شود که عشق در اشعار حسن‌زاده آملی بیش از اینکه مانع باشد، به عنوان مرکب و وسیله پیمودن راه شناخته می‌شود.

منابع فارسی

- اسپرهم، داوود و تصدیقی، سمیه (۱۳۹۷). «استعاره شناختی عشق در مثنوی مولانا»، متن‌پژوهی ادبی، ۷۶: ۸۷-۱۱۴. [10.22054/tr.2018.8834](https://doi.org/10.22054/tr.2018.8834)
- بهاروند، نازنین، سپهوندی، مسعود و صحرایی، قاسم (۱۴۰۱). «بررسی استعاره مفهومی عشق در غزل سعدی بر پایه نظریات لیکاف و جانسون»، سبک‌شناسی نظم و نشر فارسی، ۱۵ (۸۲): ۸۳-۱۰۶.
- 10.22.34/bahareadab.2023.15.6795
- بهنام، مینا (۱۳۸۹). «استعاره مفهومی نور در دیوان شمس»، نقد ادبی، ۳ (۱۰): ۹۱-۱۱۴.
- عابدی، جواد، پارسایی، حسین و فرصتی جویباری، رضا (۱۴۰۰). «خوانش بینامتنی اشعار عرفانی حسن زاده آملی با قرآن کریم»، بهارستان سخن، ۵۲: ۱۵۳.
- توفیقی، حسن، علوی‌مقدم، مهیار، تسنیمی، علی و استاجی، ابراهیم (۱۳۹۷). «تحلیل استعاره‌های هستومند و ماده مربوط به عشق در غزلیات شمس»، پژوهش‌های ادب عرفانی، ۳ (۳۸): ۷۳-۹۸.

<https://doi.org/10.22108/jpll.2019.109026.1180>

تیلیش، پل (۱۳۷۵). «نمادهای دینی»، ترجمه امیرعباس علی‌زمانی، معرفت، ۵(۳)، ۳۹-۴۷.

حسن زاده آملی، حسن. (۱۳۹۱). *دیوان/شعار، الف لام میم، قم*.

دارایی، محمد حسن و فرمehنی فراهانی، محسن و موسوی، رقیه (۱۴۰۰). «اصول و اهداف تربیت عرفانی دوره جوانی، مبتنی بر مبنای انسان شناختی حسن‌زاده‌آملی»، *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۸: ۱۰۱.

<https://doi.org/10.22070/tlr.2022.15798.1220>

رضی بهابادی، بی‌بی سادات و داوودی، عارفه (۱۳۹۵). انعکاس آیات و روایات در منظومه‌ی دفتر دل حسن‌زاده آملی (مطالعه‌ی موردی پنج باب اول). *الهیات هنر، (شماره ششم)*، ۱۱۵-۱۴۶.

زرقانی، سید مهدی، مهدوی، محمدجواد و آیاد، مریم (۱۳۹۳). «تطور استعاره عشق از سنایی تا مولوی». *ادبیات عرفانی*، ۱۱: ۴۳-۷۹.

<https://doi.org/10.22051/jml.2015.1924>

شادمان، بنفشه، فاطمی‌پور، حمیدضا و گل‌آقایی، نسیم (انتشار آنلاین). «بررسی تطبیقی استعاره‌های مفهومی خسی در میقات با معادل‌های به کار رفته در ترجمه انگلیسی بر اساس نظریه لیکاف و جانسون»، *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، مقالات آماده انتشار*.

<https://doi.org/10.22034/jls.2025.142723.1197>

طالعی، محمدحسین، حکمت، شاهرخ، ایزدیار، محسن و قهرمانی، فاطمه. (انتشار آنلاین). «استعاره‌مندی عشق در دیوان فروغی بسطامی و طبیب اصفهانی با تکیه بر زبان‌شناسی شناختی». *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد، مقالات آماده انتشار*.

<https://doi.org/10.22034/jls.2024.142228.1168>

عابدی، جواد (۱۳۹۶). «بازتاب قرآن و احادیث و روایات در اشعار حسن‌زاده آملی». *مطالعات ادبیات، عرفان و فلسفه*، ۳(۱)، ۴۲-۶۴.

عباسی، محمود، صادقی، حسین و شیروانی، جواد (۱۳۹۵). «بررسی انواع استعاره در غزلیات حافظ شیرازی بر مبنای زبان‌شناسی شناختی». *علوم ادبی*، ۶(۹)، ۱۶۳-۱۸۵.

<https://doi.org/10.22091/jls.2017.734.1010>

عدالت کاشی، فروزنده و مباشری، محبوبه (۱۴۰۲). «استعاره مفهومی عشق در طریقت‌نامه عماد فقیه کرمانی»، *متن‌پژوهی ادبی*، ۲۷(۹۶): ۹۱-۱۲۲.

<https://doi.org/10.22054/ltr.2021.54455.3191>

علیزاده آملی، علی (۱۴۰۳). *پرتوی از انوار نجم‌الدین عرفان در آثار حسن‌زاده آملی، بوستان ادب، قم*.
فضل‌اللهی، سیف‌الله (۱۳۹۳). نگاهی به فلسفه تربیتی حسن‌زاده آملی. *کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی*.

فرحانی‌زاده، مجید (۱۴۰۰). تحلیل استعاره‌های مفهومی در حوزه شرم با تکیه بر آثار منظوم مولوی. *مطالعات عرفانی*، ۳۴: ۳۳۳-۳۶۰.

فتوحی، محمود و رحمانی، هما (۱۳۹۵). «کارکرد استعاره در بیان تجارب عرفانی روزبهان بقلی در عبهر‌العاشقین». *پژوهشنامه عرفان*، ۹(۱۸): ۱۳۷-۱۶۴.

URL: [-fa.html](http://erfanmag.ir/article-fa.html) <http://erfanmag.ir/article-fa.html>

فقیهی، حسین و آملی، روح‌انگیز (۱۳۸۷). «مقوله‌های عرفانی در اشعار حسن‌زاده آملی». *زبان و ادب فارسی*، ۵۴: ۱۴۱.

غلامحسینی، پروین، کریمی، پرستو، قانونی، حمیدرضا و صفری، جهانگیر (۱۴۰۱). «تحلیل شناختی استعاره مفهومی و انواع آن در گفتمان‌های رمان سگ و زمستان بلند شهرنوش پارس‌پور طبق نظریه فوکونیه و ترنر»، *مطالعات زبانی و بلاغی*، ۱۴(۳۴)، ۱۲۵-۱۵۸.

<https://doi.org/10.22075/jlrs.2022.27709.2135>

مقدادیان، عادل، حنیفی، میثم و محمودی، مسلم (۱۳۹۹). «معنایابی استعاره بت در اشعار عرفانی حافظ و امام خمینی (ره)». *پژوهشنامه متین*، ۲۴(۹۴): ۱۵۵-۱۸۲.

<https://doi.org/10.22034/matin.2022.243828.1735>

مهدی‌پور، محمد و بهادری، محمدباقر (۱۳۹۰). «خودشناسی و اهمیت آن در اشعار حسن زاده آملی». *زبان و ادب فارسی*، ۲۲۴(۶۴): ۸۷-۱۱۳.

میرحسینی، مژگان و کعانی، ابراهیم (۱۳۹۹). «تحلیل شناختی استعاره‌های دل در مرصادالعباد». *متن‌پژوهی ادبی*، ۲۴(۸۶): ۲۶۳-۲۸۴.

<https://doi.org/10.22054/ltr.2019.33916.2337>

References

- Abbasi, M., Sadeghi, H., Shirvani, J. (2016). A Study of Metaphors in Hafez Shirazi's Sonnets: An Approach from Cognitive Linguistics, *rhetoric and grammer studies*, 6(9), 163-185.
- <https://doi.org/10.22091/jls.2017.734.1010>
- Abedi, j., Parsaee, H. & Forsati Jooybari, R. (2021). «The Intertextual Perusal of Allameh Hassan Zadeh Amoli's Mystical Poetry with the Holy Qur'an», *Baharestan Sokhon*, 52, 153-174.
- Abedi, J. «Reflection of the Quran, Hadiths and narrations in Hassan zadeh Amoli's poems». *studies in literature, mysticism and philosophy*, 3(1), 42-64.
- Alizadeh Amoli, A. (1400), *A ray of light from Najmo-din mysticism in the works of Hassan zadeh Amoli*, Bostan-e-Adab, Qom, Iran.
- Baharvand, N., Sepahvandi, M. (Author in Charge) & Sahraei, G. (2022). «Investigating the conceptual metaphor of love in Sa'adi 's Sonnet based on the theories of Lakoff and Johnson». *Journal of the stylistic of Persian poem and prose*, 15(12), 83-106.
- DOI: 10.22034/bahareadab.2023.15.6795
- Behna, M. (2010). «Study of conceptual metaphor of Light in the Divan-e-Shams». *Literary critisism*. 3(10), 91-114.
- Daraei, M., Farmahini Farahani, M. & mousavi, R. (2021). «Principles and Goals of Mystical Education of Youth, Based on the Anthropological

- Basics of Allameh Hassan zadeh-Amoli». *scientific journal of Training and learning researches*, 18(1), 101-115.
<https://doi.org/10.22070/tlr.2022.15798.1220>
- Edalat Kashi, F. & Mobasheri, M. (2023). «Conceptual Metaphor of Love in the Tarighatnameh of Emad Faqih Kermani». *Literary Text Research*, 27(96), 91-122.
<https://doi.org/10.22054/ltr.2021.54455.3191>
- Evans, Vyvyan & Green, Melanie (2006). *Cognitive Linguistic: an introduction*. Edinburgh University Press.
- Faqihi, H. & Ameni, R. (2008). «Mystical categories in the poetry of Hassan zach Amoli», *Persian language and literature*, 204, 141-169.
- Farhanizadeh, M. (2022). «Analysis of conceptual metaphors in the field of shame based on the works of Rumi's poems». *Mystical Studies*, 17(2), 333-360.
- Fotoohi Roodma'jani, M. Rahmani, H. (2018). «The function of metaphore in expressing Roozbehan Begholi's mystical experiences in Abhar-A-Asheqin». *Pāzuhešnāma-ye 'Erfān: A Journal of Islamic Mysticism*, 9(18), 137-164.
 URL: <http://erfanmag.ir/article-۱-۷۵۴-fa.html>
- Fazollahi, S. (2014). «study of educational philosopy of allameh Hassan zadeh Amoli». *International Congress on Culture and Religious Thought*, Qom.
- Gholamhosseini, P., Karimi, P., Ghanooni, H. & Safari, J. (2024). «Cognitive analysis of conceptual metaphor and its types in discourse of Shahrnūsh Pārsipur's The Dog and the Long Winter based on the theory of Fauconnier and Turner». *Journal of Linguistic and Rhetorical studies*, 14(34), 125-158.
<https://doi.org/10.22075/jlrs.2022.27709.2135>
- Hasan-zadeh Amoli, H. (2012). *Collected Poems*, Alef, Lam, Mim, Qom.
- Kövecses, Zoltán (2002). *Metaphor, a Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, George and Mark Johnson (1999) *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G. (1993). «The Contemporary Theory of Metaphor» in *Metaphor and Thought*. Ed. A. Ortony. Second Edit. PP. 202-251. Cambridge University Press.
- Lakoff, George and Mark Johnsen. (1998, 2003). *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.

- Mehdipur, M. & Bahadori, M.B. (2011). «Self-knowledge and its importance in Hassan zadeh's poems», *Persian language and literature*, 224, 87-113.
- Meghdadian. A., Hanifi, M. & Mahmoodi, M. (2022). «Meaning of the Metaphor of "Idol" in the Mystical Poems of Hafez and Imam Khomeini», *Pazhuheshnameh Matin*, 24(94), 155-182. <https://doi.org/10.22034/matin.2022.243828.1735>
- Mirhosseini, M. & Kanani, E. (2021). « A Cognitive Analysis of Heart Metaphors in Merşād Al-'Ebād». *Literary Text Research*, 24(86), 263-284. <https://doi.org/10.22054/ltr.2019.33916.2337>
- Razi Behabadi, B.S. & Davoodi, A. (2016). «Reflection of verses and narrations in the poem book of "Daftar E Del" of Allameh Hassan zadeh Amoli (Case Study of the First Five chapters)». *The Theology of Art*, 6, 115-146.
- Sparham, D. & Tasdighy, S. (2018). «Conceptual metaphors of love in Mowlavi's Masnavi». *Literary text research*, 22(76), 87-114. <https://doi.org/10.22054/ltr.2018.8834>
- Shadman, B., Fatemipour, H.R. & Gholaghaei, N. (2025). «A Comparative Study of Conceptual Metaphors in Khasi Dar Miqat with their English Equivalents based on Lakoff and Johnson's Theory». *Journal of linguistics studies theory and practice Accepted Manuscript*, Available Online from 21 April 2025. <https://doi.org/10.22034/jls.2025.142723.1197>
- Talei mohammad hosain., Hekmat S., Izadyar, m. & Ghahramani, F. (2024). «The metaphor of love in Divan Foroughi Bastami and Tabib Esfahani based on cognitive linguistics». *Journal of linguistics studies theory and practice*, accepted Manuscript Available Online from 01 December 2024. <https://doi.org/10.22034/jls.2024.142228.1168>
- Tillich, P. (1996). «Religious symbols». Translated by Amir Abbas Alizamani, *Ma'refat*, 5(3), 39-47.
- Tofighi, H., Alavimoghadam, M., Tasnimi, A. & Estaji, E. (2019). «Analysis of Entities and Substances Metaphors for 'Love' in Mowlana's Sonnets». *Research in Mythical literature*, 12(3), 73-98. <https://doi.org/10.22108/jpll.2019.109026.1180>
- Zarghani, S. M., Ayad, M. (2014). «Transformation of metaphor of Love from Sanai to Rumi». *Mystical Literature*, 6(11), 43-80. <https://doi.org/10.22051/jml.2015.1924>